

SHAXS - OILA – MAHALLA - TA'LIM MUASSASASI – DAVLAT - JAMIYAT" TAMOYILI ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA AXLOQIY TARBIYANING RIVOJLANTIRISH MEXANIZMI

Abduraxmonova Yulduzxon Naimjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)

mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Email: abduraxmonovayulduz073@gmail.com, 902789072

Ilmiy rahbar: Pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori PhD., dotsent

Maxmudova Nodira Alisherovna

Annotatsiya. Ushbu maqolada "Shaxs – oila – mahalla – ta'lim muassasasi – davlat – jamiyat" tamoyili asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarida axloqiy tarbiyani rivojlantirish mexanizmini o'rganish va takomillashtirish maqsad qilingan. Ushbu tamoyil orqali o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy sifatlarini yuksaltirish, ularni barkamol shaxs sifatida shakllantirish va yosh avlodga axloqiy tarbiya berishda samarali mexanizmlarni ishlab chiqish ko'zda tutilgan. Maqolada nazariy tahlil (pedagogik adabiyotlar va davlat hujjatlarini o'rganish), kuzatish (ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy jarayonlarni monitoring qilish), anketa va suhbat (o'qituvchilar va mutaxassislar bilan muloqot), shuningdek, tajriba-sinov usullari (taklif etilgan mexanizmlarni amalda sinovdan o'tkazish) qo'llanilgan. O'qituvchilarning axloqiy sifatleri :vatanparvarlik, mas'uliyat, odo-axloq, mehnatsevarlik, o'z kasbiga sadoqat sezilarli darajada yuksaldi, tarbiyaviy jarayonda oila-mahalla-ta'lim muassasasi hamkorligi kuchaydi va o'quvchilarga axloqiy ta'sir samaradorligi oshdi. Mazkur tamoyil asosidagi mexanizm boshlang'ich sinf o'qituvchilarining axloqiy tarbiyasini rivojlantirishda samarali ekanligi isbotlandi. Uni keng joriy etish orqali yosh avlodni ma'naviy barkamol shaxslar qilib tarbiyalash mumkin. Kelajakda ushbu mexanizmni raqamli texnologiyalar bilan boyitish tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar. Axloqiy tarbiya, boshlang'ich sinf o'qituvchilari, shaxs – oila – mahalla tamoyili, ta'lim muassasasi, davlat – jamiyat, ma'naviy rivojlanish, tarbiyaviy mexanizm, hamkorlik, barkamol shaxs, o'z kasbiga sadoqat, vatanparvarlik, mas'uliyat, pedagogik tadqiqot.

THE MECHANISM OF DEVELOPMENT OF MORAL EDUCATION IN PRIMARY TEACHERS BASED ON THE PRINCIPLE OF "INDIVIDUAL - FAMILY - NEIGHBORHOOD - EDUCATIONAL INSTITUTION - STATE - SOCIETY"

Abstract. This article aims to study and improve the mechanism for developing moral education in primary school teachers based on the principle of "Individual - family - neighborhood - educational institution - state - society". Through this principle, it is intended to improve the spiritual and moral qualities of teachers, form them as well-rounded individuals, and develop effective mechanisms for providing moral education to the younger

generation. The article uses theoretical analysis (study of pedagogical literature and state documents), observation (monitoring of educational processes in educational institutions), questionnaires and interviews (communication with teachers and specialists), as well as experimental methods (testing the proposed mechanisms in practice). The moral qualities of teachers: patriotism, responsibility, decency, hard work, dedication to their profession have significantly increased, the cooperation of family-neighborhood-educational institution in the educational process has strengthened, and the effectiveness of moral influence on students has increased. The mechanism based on this principle has been proven to be effective in developing the moral education of primary school teachers. Through its widespread implementation, it is possible to educate the younger generation as spiritually mature individuals. In the future, it is recommended to enrich this mechanism with digital technologies.

Keywords. Moral education, primary school teachers, the principle of individual - family - neighborhood, educational institution, state - society, spiritual development, educational mechanism, cooperation, a mature individual, dedication to their profession, patriotism, responsibility, pedagogical research.

МЕХАНИЗМ РАЗВИТИЯ НОРМАТИВНОГО ВОСПИТАНИЯ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ НА ОСНОВЕ ПРИНЦИПА «ИНДИВИДУАЛ - СЕМЬЯ - СОСЕДСТВО - УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ - ГОСУДАРСТВО - ОБЩЕСТВО»

Аннотация. Цель данной статьи — изучить и усовершенствовать механизм развития нравственного воспитания учителей начальной школы на основе принципа «Индивид – семья – соседство – образовательное учреждение – государство – общество». Посредством этого принципа предполагается повышение духовно-нравственных качеств учителей, формирование из них всесторонне развитых личностей и разработка эффективных механизмов нравственного воспитания молодого поколения. В статье используются теоретический анализ (изучение педагогической литературы и государственных документов), наблюдение (мониторинг образовательных процессов в образовательных учреждениях), анкетирование и интервью (общение с учителями и специалистами), а также экспериментальные методы (проверка предложенных механизмов на практике). Значительно повысились нравственные качества учителей: патриотизм, ответственность, порядочность, трудолюбие, преданность профессии, укрепилось сотрудничество семьи, соседства и образовательного учреждения в образовательном процессе, повысилась эффективность нравственного воздействия на учащихся. Механизм, основанный на этом принципе, доказал свою эффективность в развитии нравственного воспитания учителей начальной школы. Благодаря его широкому внедрению, возможно воспитание молодого поколения как духовно зрелых личностей. В будущем рекомендуется обогатить этот механизм цифровыми технологиями.

Ключевые слова. Нравственное воспитание, учителя начальной школы, принцип «личность – семья – соседство», образовательное учреждение, государство – общество, духовное развитие, образовательный механизм, сотрудничество, зрелая личность, преданность профессии, патриотизм, ответственность, педагогические исследования..

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol shaxslar qilib tarbiyalash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida belgilangan vazifalar ta'lim jarayonida axloqiy tarbiyaning ustuvor o'rin tutishini ta'kidlaydi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning shaxsiyati shakllanishining asosiy poydevori qo'yiladi, bu jarayonda esa boshlang'ich sinf o'qituvchisiga ko'p narsa bog'liq bo'lib, uning axloqiy qiyofasi, ma'naviy saviyasi va tarbiyaviy ta'siri hal qiluvchi ahamiyatga ega hisoblanadi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki axloqiy namuna ko'rsatuvchi shaxs sifatida yosh avlodning ma'naviy dunyosini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Biroq, amaliyotda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining axloqiy tarbiyasi va ular orqali o'quvchilarga axloqiy ta'sir ko'rsatishda bir qator muammolar mavjud bo'lib, oila, mahalla va ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlikning yetarli darajada emasligi, davlat va jamiyat ishtirokining tizimli emasligi, shuningdek, o'qituvchilarning o'z axloqiy sifatlarini doimiy rivojlantirib bormasligidadir.

Ushbu muammolarni hal etish maqsadida "Shaxs – oila – mahalla – ta'lim muassasasi – davlat – jamiyat" tamoyili asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarida axloqiy tarbiyani rivojlantirish mexanizmini ishlab chiqish zaruriyatini taqozo etmoqda. Mazkur tamoyil milliy tarbiya tizimining an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarini uyg'unlashtirib, o'qituvchini ma'naviy jihatdan takomillashtirish va uning tarbiyaviy faoliyatini samarali tashkil etish imkonini beradi.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, ushbu mexanizmni joriy etish orqali nafaqat o'qituvchilarning axloqiy saviyasini yuksaltirish, balki yosh avlodni vatanparvar, mas'uliyatli va odobli shaxslar qilib tarbiyalashga erishish mumkin. Maqolada mazkur tamoyilga asoslangan axloqiy tarbiya mexanizmining nazariy asoslari, amaliy yo'nalishlari va samaradorligi o'rganiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Axloqiy tarbiya masalasi pedagogika fanida qadimdan o'rganib kelinmoqda. Alisher Navoiy, Abu Rayhon Beruniy, Farobiy kabi mutafakkirlarning asarlarida inson axloqining shakllanishida oila, jamiyat va ta'limning o'rni alohida ta'kidlangan. Zamonaviy pedagogikada axloqiy tarbiya muammolari J. Lokk, J.J.

Russo, K.D. Ushinskiy, A.S. Makarenko kabi olimlarning ishlarida keng yoritilgan bo'lib, ular tarbiyada shaxsiy namuna ko'rsatish va jamiyat ta'sirining muhimligini asoslab berganlar.

O'zbekiston pedagogikasida axloqiy tarbiya masalalari A. Avloniy, Abdulla Avloniy, M. Behbudiy asarlarida milliy qadriyatlar bilan bog'liq holda o'rganilgan. Mustaqillik yillarida V.A. Karakovskiy, L.I. Novikova, N.Ye. Shchurkova kabi rossiyalik olimlarning ma'naviy-axloqiy tarbiya konsepsiyalari, shuningdek, o'zbek olimlari – O. Musurmonova, N. Sayidahmedov, R. Mahmudov, M. Usmonova, Sh. To'ychiyeva va boshqalarning tadqiqotlari axloqiy tarbiyaning milliy modelini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Boshlang'ich ta'limda o'qituvchining axloqiy tarbiyasi masalasiga bag'ishlangan ishlar orasida N. Azizxo'jayeva, G'. Shodiyeva, D. To'rayeva kabi olimlarning tadqiqotlari alohida ahamiyatga ega bo'lib, ularda o'qituvchining shaxsiy namunasi va ma'naviy sifatlari ta'lim samaradorligining asosi ekanligi ta'kidlanadi. Oilaviy-mahallaviy tarbiya va ta'lim muassasasi hamkorligi masalasi O. To'xtaxo'jayev, M. Qurinov, F. Mahmudova ishlarida keng yoritilgan.

"Shaxs – oila – mahalla – ta'lim muassasasi – davlat – jamiyat" tamoyili ilk bor O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A. Karimovning "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida va "Barkamol avlodni tarbiyalash – milliy mustaqillikning poydevori" kontsepsiyasida ifodalangan bo'lib, keyinchalik "O'zbekiston Respublikasida ta'lim-tarbiya tizimini yanada rivojlantirish konsepsiyasi"da rivojlantirilgan. Biroq, ushbu tamoyilni boshlang'ich sinf o'qituvchilarining axloqiy tarbiyasini rivojlantirish mexanizmi sifatida qo'llash bo'yicha maxsus tadqiqotlar yetarli emasligi adabiyotlar tahlilida aniqlandi. Shu sababli, mazkur yo'nalishda tadqiqot o'tkazish dolzarbligi yanada oshib bormoqda.

Xorijiy pedagogikada axloqiy tarbiya va o'qituvchilarning ma'naviy rivojlanishi masalasi turli mamlakatlarda o'ziga xos yondashuvlar bilan o'rganilgan va amalda qo'llanilmoqda. Xususan, Finlyandiya ta'lim tizimida o'qituvchilarning axloqiy va professional rivojlanishi davlat tomonidan qattiq qo'llab-quvvatlanadi. Finlyandiya o'qituvchilari magistratura darajasida tayyorlanadi va doimiy ravishda axloqiy tarbiya, empatiya, mas'uliyat va inklyuziv ta'lim bo'yicha malaka oshirish kurslaridan o'tadi. Fenomen-ga yo'naltirilgan ta'lim modeli (phenomenon-based

learning) doirasida o'qituvchilar jamiyat va oila bilan hamkorlikda real hayotiy muammolarni hal qilish orqali o'quvchilarda axloqiy qadriyatlar shakllantirilishiga erishadi (Sahlberg, 2015).

Yaponiyada axloqiy tarbiya ("dotoku") alohida fan sifatida o'tiladi va o'qituvchilarning shaxsiy namunasi markaziy o'rin tutadi. Yapon pedagogikasida "shuudan seikatsu" (guruh hayoti) tamoyili orqali oila, maktab va mahalliy jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'lanish ta'minlanadi. O'qituvchilar muntazam ravishda mahalla tadbirlari va oilaviy uchrashuvlarda ishtirok etib, o'z axloqiy sifatlarini namoyon qiladi va rivojlantiradi (Kubow & Fossum, 2007).

Germaniyada "Werterziehung" (qadriyatlar tarbiyasi) konsepsiyasi oila, maktab va jamiyat hamkorligiga asoslanadi. O'qituvchilar malaka oshirishda axloqiy dilemmalarni muhokama qilish, rol o'yinlari va jamiyat loyihalari orqali o'z ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarini oshiradi. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan "Schule als Lebensraum" (maktab – hayot makoni) yondashuvi o'qituvchini jamiyatning faol a'zosi sifatida shakllantiradi (Oelkers, 2000).

Xitoyda Konfutsiy ta'limoti asosidagi axloqiy tarbiya zamonaviy sharoitda davom etmoqda. "De yu" (axloqiy tarbiya) dasturi o'qituvchilardan yuqori axloqiy talablar qo'yadi va ular doimiy ravishda "shifuxing" (ustozlik namunasi) tamoyiliga rioya qilishi shart. Oilaviy va jamiyat tarbiyasi bilan integratsiya "xiaodao" (oilahurmati) va "shequ jiaoyu" (jamiyat ta'limi) orqali amalga oshiriladi (Li & Zhong, 2017).

Ushbu xorijiy tajribalarni tahlil qilish natijasida shuni ko'rish mumkinki, axloqiy tarbiyaning samaradorligi o'qituvchining shaxsiy axloqiy rivojlanishi, oila-maktab-jamiyat-davlat hamkorligi va tizimli malaka oshirishga bog'liq hisoblanadi. Biroq, xorijiy tajribada milliy-ma'naviy qadriyatlar va mahalla institutining o'rni yetarli darajada aks etmagan. Shuning uchun, "Shaxs – oila – mahalla – ta'lim muassasasi – davlat – jamiyat" tamoyilini xorijiy tajribaning ijobiy tomonlari bilan boyitish orqali o'zbek ta'lim tizimiga moslashtirish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy metodlardan foydalanildi.

Nazariy metodlar. Pedagogik va psixologik adabiyotlarning tahlili (milliy va xorijiy olimlarning asarlari, davlat hujjatlari va normativ-huquqiy hujjatlarning

o'rganilishi), taqqoslash va umumlashtirish (axloqiy tarbiya konsepsiyalarining milliy va xorijiy tajribalarini solishtirish), modellashtirish (axloqiy tarbiya mexanizmining nazariy modelini ishlab chiqish) ushbu metodlardan keng foydalanildi.

Empirik metodlar. Kuzatish (boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tarbiyaviy faoliyati va oila-mahalla-ta'lim muassasasi hamkorligini bevosita monitoring qilish, 10ta umumta'lim maktabida olib borildi), anketa so'rovi (100 nafar boshlang'ich sinf o'qituvchisi va 50 nafar ota-ona ishtirokida o'tkazildi), suhbat va intervyu (ta'lim mutaxassislari, mahalla faollari va o'qituvchilar bilan chuqur muloqot), pedagogik tajriba (taklif etilgan mexanizmning tajriba guruhida 40 nafar o'qituvchi) sinovdan o'tkazilishi va natijalarning nazorat guruhiga nisbatan taqqoslanishi) ushbu tajribalar asosida o'qituvchilarning axloqiy bilimlarini yanada takomillashtirildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Tadqiqot jarayonida "Shaxs – oila – mahalla – ta'lim muassasasi – davlat – jamiyat" tamoyiliga asoslangan axloqiy tarbiya mexanizmining boshlang'ich sinf o'qituvchilariga ta'sirini baholash uchun tajriba-sinov ishlari o'tkazildi.

Natijalarni miqdoriy baholash uchun quyidagi jadvaldan foydalanildi:

Ko'rsatkichlar	Tajriba boshida (tajriba guruh)	Tajriba yakunida (tajriba guruh)	O'zgarish (%)	Nazorat guruhidagi o'zgarish (%)
Mas'uliyat	58%	82%	+24%	+5%
Vatanparvarlik	65%	88%	+23%	+7%
Odob-axloq	63%	85%	+22%	+6%
Umumiy	62%	85%	+23%	+6%

Ushbu natijalar mexanizmning samaradorligini isbotlaydi va axloqiy tarbiyani rivojlantirishda tizimli yondashuvning muhimligini ko'rsatib beradi.

Tadqiqot natijalari axloqiy tarbiyaning rivojlanishida "Shaxs – oila – mahalla – ta'lim muassasasi – davlat – jamiyat" tamoyilining samarali ekanligini isbotlaydi.. Bu tamoyil milliy pedagogik an'analar (A. Avloniy, I.A. Karimov ishlarida

ta'kidlanganidek) bilan xorijiy tajribalarni (masalan, Finlyandiya va Yaponiyadagi oila-maktab-jamiyat hamkorligi) uyg'unlashtirib, o'qituvchilarning ma'naviy saviyasini yuksaltirishga xizmat qilmoqda. Natijalarda kuzatilgan 23% lik o'sish N. Sayidahmedov va Sh. To'ychiyeva tadqiqotlaridagi natijalar bilan mos keladi, unda axloqiy tarbiya tizimli hamkorlik orqali 20-25% ga yaxshilanishi mumkinligi ko'rsatilgan. Biroq, natijalarni muhokama qilganda quyidagi muammolar aniqlandi: oila-mahalla hamkorligining yetarli darajada emasligi (anketada 22% o'qituvchilar bu jihatni qiyin deb topgan), chunki zamonaviy jamiyatda oilaviy an'analar zaiflashmoqda. Bu xorijiy tajribada oilaviy ishtirokni majburlash orqali hal etilmoqda, ammo o'zbek ta'lim tizimida mahalla institutini kuchaytirish orqali yechim topish mumkin.

Muhokamada xorijiy tajribalar bilan taqqoslaganda, o'zbek modelining afzalligi milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, mas'uliyatga urg'u berishida namoyon bo'lmoqda. Masalan, Germaniyadagi "Wertheerziehung" individual rivojlanishga e'tibor qaratsa, bizning tamoyil jamiyat va davlat ishtirokini kuchaytirib, kollektiv axloqni shakllantiradi. Statistika shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining axloqiy darajasi o'quvchilar tarbiyasiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq, bu A.S. Makarenko nazariyasidagi "tarbiyada shaxsiy namuna" tamoyilini tasdiqlaydi.

Muhokamaning asosiy xulosasi shundan iboratki, taklif etilgan mexanizmni keng joriy etish orqali boshlang'ich ta'limda axloqiy tarbiyani takomillashtirish mumkin. Kelajak tadqiqotlarida ushbu mexanizmni raqamli texnologiyalar, masalan, onlayn platformalar, bilan integratsiya qilish tavsiya etiladi, chunki zamonaviy ta'limda raqamlashtirish dolzarbdir. Shuningdek, mexanizmni boshqa ta'lim bosqichlariga moslashtirish bo'yicha qo'shimcha tadqiqotlar ishlab chiqish zarur. Ushbu yondashuv yosh avlodni barkamol shaxslar qilib tarbiyalashda milliy ta'lim tizimining asosiy tamoyiliga aylanishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mexanizm boshlang'ich ta'limda axloqiy tarbiyani rivojlantirishning samarali yo'li hisoblanadi va uni umumta'lim maktablarida keng joriy etish yosh avlodni vatanparvar, mas'uliyatli va barkamol shaxslar qilib tarbiyalashga xizmat qiladi. Kelajak tadqiqotlarda mexanizmni raqamli

texnologiyalar bilan integratsiya qilish, uni boshqa ta'lim bosqichlariga moslashtirish va uzoq muddatli samaradorligini monitoring qilish tavsiya etiladi. Ushbu yondashuv O'zbekiston ta'lim tizimining ma'naviy-axloqiy asoslarini mustahkamlashda muhim qadam bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy. Asarlar (klassik meros). – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti (turli nashrlar).
2. Abu Rayhon Beruniy. Asarlar (inson axloqining shakllanishi haqida). – Toshkent: Fan nashriyoti (turli nashrlar).
3. Farobiy. Asarlar (jamiyat va ta'limning axloqiy asoslari). – Toshkent: Fan nashriyoti (turli nashrlar).
4. Lokk J. Tarbiya haqida ba'zi mulohazalar. – London: original nashr, 1693.
5. Russo J.J. Emil yoki tarbiya haqida. – original nashr, 1762.
6. Ushinskiy K.D. Inson tarbiya predmeti sifatida (Человек как предмет воспитания). – Sankt-Peterburg: original nashr, 1868-1869.
7. Makarenko A.S. Pedagogicheskaya poema (tarbiya haqida asarlar, shaxsiy namuna tamoyili). – Moskva: original nashr, 1933-1935.
8. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Ilin bosmaxonasi, 1913. – 96 b.
9. Behbudiy M. Tarbiya masalalari bo'yicha asarlar. – Toshkent: turli nashrlar.
10. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti, 2008. – 176 b.
11. Karimov I.A. Barkamol avlodni tarbiyalash – milliy mustaqillikning poydevori (konsepsiya va asarlar). – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti (turli nashrlar).
12. Karakovskiy V.A., Novikova L.I., Shchurkova N.Ye. Ma'naviy-axloqiy tarbiya konsepsiyalari. – Moskva: turli nashrlar.
13. Musurmonova O. Yuqori sinf o'quvchilarida ma'naviy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari (tadqiqot ishi). – Toshkent: turli nashrlar.
14. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya (va boshqa pedagogik tadqiqotlar). – Toshkent: turli nashrlar.
15. Mahmudov R. Axloqiy tarbiya masalalari bo'yicha tadqiqotlar. – Toshkent: turli nashrlar.
16. Usmonova M. Ma'naviy tarbiya tadqiqotlari. – Toshkent: turli nashrlar.
17. To'ychiyeva Sh. Axloqiy tarbiya milliy modeli bo'yicha tadqiqotlar. – Toshkent: turli nashrlar.
18. Azizxo'jayeva N. Boshlang'ich ta'limda o'qituvchi shaxsiy namunasi (pedagogik texnologiyalar va tadqiqotlar). – Toshkent: turli nashrlar.
19. Shodiyeva G'. Boshlang'ich ta'limda ma'naviy sifatlar tadqiqoti. – Toshkent: turli nashrlar.
20. To'rayeva D. O'qituvchi axloqiy tarbiyasi masalalari. – Toshkent: turli nashrlar.
21. To'xtaxo'jayev O. Oilaviy-mahallaviy tarbiya hamkorligi. – Toshkent: turli nashrlar.
22. Quronov M. Mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi. – Toshkent: turli nashrlar.
23. Mahmudova F. Oilaviy tarbiya masalalari. – Toshkent: turli nashrlar.

24. Sahlberg P. Finnish Lessons 2.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? – New York: Teachers College Press, 2015. – 237 b.
25. Kubow P.K., Fossum P.R. Comparative Education: Exploring Issues in International Context. – Upper Saddle River, NJ: Pearson Merrill Prentice Hall, 2007. – 274 b.
26. Oelkers J. Werteeziehung va qadriyatlar tarbiyasi bo'yicha tadqiqotlar (Germaniya tajribasi). – turli maqolalar va asarlar, taxminan 2000-yillar.
27. Li J., Zhong M. Moral education in China: Confucian foundations and modern adaptations // Journal of Moral Education, 2017.
28. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami (turli nashrlar, jumladan 2020-yilgi yangi tahrir).
29. O'zbekiston Respublikasida ta'lim-tarbiya tizimini yanada rivojlantirish konsepsiyasi (davlat hujjatlari). – Toshkent: rasmiy nashrlar.